

Гріх: страждання про проступок чи вчинок?

(На матеріалі православних та протестантських проповідей)

«А гріх – саме це: світова відторгненість і залишеність. Саме це – *відчуття* гріха, а все інше – міркування довкола гріха»

(М.Новикова. Міфи та місія. –

К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. – с.366)

Концепт «грїх» належить не лише до релїгійних, але й до культурних концептїв, що визначають та встановлюють стереотипи поведїнки в тїй чи їншїй колективнїй групї.

Мета статтї – простежити динамїку функцїонування концепту «грїх» у проповїдї як типї тексту релїгїйного дискурсу в крос-культурному аспектї. Матерїалом для лїнговокультурного аналізу обрано проповїдї схїднослов'янської традицїї (українська та росїйська культури) й атлантичної традицїї (США).

Слїд вїдзначити, що первинний шлях розвитку лексеми «грїх» у слов'янській культурї починається вїд значення «*грѣти*» - «то, что жжет, мучает, вызывает сомнения» [1, с.115]. Це саме те, що зараз ми б назвали докорами сумлїння: пече зсередини, обпалює вогнем совїстї. Наступне значення лексеми «грїх» - «грязь» [1, с.115], тобто те, що «налипло» ззовнї, що необхідно змити або випалити, чим ї пояснюється зв'язок з очищувальними поганськими ритуалами. Звїсно, з часом значення слова ускладнювалося, що призвело до сприймання його як такого, що проникає всередину ї, вїдповїдно, первинно не твоє власне, не властиве тобї, а прийшло ззовнї ї повинно бути вигнано, вилучено.

Християнство переймає це значення але в ускладненому варїантї. «Грїх» - це зло, що прийшло лише пїсля того, як ти його впустив. Саме цьому «грїх» пояснюється, в тому числї, ї впливом демонїчних сил, але в основному визначається тим, що зробив ти сам [2]. У християнському смислї «грїх» - це спотворення людської натури, а в метафоричному – це білокрїв'я, яке «виправити» неможливо, необхідно лише мїняти кров, що термїнами православ'я позначається покаєнням та каяттям [2].

Англїйський етимологїчний словник наводить староанглїйське значення “wrongdoing, offence, (also) enmity” [3, p.439]. Словник Вебстера пов'язує вихїдне значення “sin” з латинським “sons, sontis – guilty” [4, p.1410]. Етимологїя лексеми “sin” має пїдґрунтям значення «провина», «неприятнь», «проступок», що вїдповїдає наступному логїчному ряду: грїх ї проступок, грїх ї помилка, у крайньому випадку грїх ї злочин або в цїлому вартїй осуду вчинок, що негативно сприймається суспїльством. Вочевидь, що глибинний змїст концепту в обох культурах має як зони вїдповїдностї, конгруентностї, так ї зони часткової або повної невїдповїдностї. Та оскїльки ми говоримо про концепти, що, як зауважує Ю.Степанов, їснують нїби «крїзь людей» [5, с.53], незалежно вїд їх волї та свїдомостї, вплив цих об'єктїв на їснування духовної культури народу важко переоцїнити.

Головна проблема у формуваннї риторики проповїдї полягає, перш за все, в суперечностї вимог, якї висуваються до цього типу тексту. З одного боку,

проповідь Істини вимагає вилучення в душі будь-якої особистості егоїстичної зацікавленості, здатної спотворити Істину, або, іншими словами, вимагає повного зречення від своєї волі: «Не я живу, але в мені живе Христос» (Галл. 2:20). З іншого боку, ефективність проповіді передбачає зворотне – найповнішу мобілізацію волі, думки й духовних сил проповідника. Тому дієвість проповіді забезпечується саме примиренням взамосуперечливих вимог [6, с.5]. Більш того, проповідь, як прагматичний тип тексту, відображає національну своєрідність та концептосферу соціуму. Це висвітлюється певною кількістю гіпонімів до концептів (тут – релігійних), аксиологем з позитивною та негативною конотаціями, та символів, які беруть активну участь у реалізації прагматичної функції проповіді або, іншими словами, у залученні слухачів до певних систем релігійних переконань і культурних поцінувань. Інтегральною ознакою проповідей обох традицій убачається звернення до сакральних онімів, які зазвичай актуалізуються в сильних позиціях тексту. Різниця полягає в тому, що в проповідях протестантської традиції перифраз на Отця та Ісуса Христа практично немає: “God, Jesus Christ, Saviour”, натомість східнослов’янська традиція вдається до широкого використання усього спектру перифраз: «Звершувач, Сама втілена Любов, Отець наш Небесний, Спаситель, Всевишній, Єдиний Бог, Трипостасний Владыка, Божественный Страдалец, Праведный Судия».

Православ’я глибоко шанує Пресвяту Богородицю, про що свідчить частотність реалізації перифраз у проповідницьких текстах: «Божая Матір, Пресвята Богородиця, пресвята Діва, Богоматір, Пре благословенна Діва Марія, Владычица Богородица, Царица Небесная, Матерь Божия, Пресвятая Дева Мария, Радость всех скорбящих, Небесная Мать». Поскілки текст проповіді розраховано на аудиторію, яка не має попереднього культурного досвіду або культурного фону, інтеркультурна трансформація сакральних онімів передбачає елімінацію. Стосовно імен Пресвятої Богородиці ми повинні констатувати, що вся концептосфера Богородиці облігаторно елімінується в умовах інтеркультурної транспозиції.

Цікавим для перекладача залишається питання про переніс в атлантичну традицію церковної реалії «Святая Церковь» – «Свята Православна Церква, Церква Христова, Святая Православная Христианская Церковь». «Церква Христова» та «The Christ’s Church» є культурними омонімами тому, що поняття, які стоять за реаліями в конфесійних традиціях розрізняються і тому калька при перекладі в атлантичну традицію може невілювати православну специфіку проповіді.

Принциповою відмінністю реалізацій концепту «гріх» у зіставних культурах убачається те, що в атлантичній традиції «гріх» набуває форм більшою мірою утилітарних та прагматичних, натомість у східнослов’янській традиції зберігається звучання «гріха» як витоку зла. Наприклад, атлантична традиція: “Suppose there was no sickness in this world, no pain, no trouble, no death, no cemeteries. Suppose there were no drugs, no drunkenness, no crime in this world. Well, heaven is going to be just like that in the presence of Christ with all of God’s eternal blessings thrown in” [7, p.42]; східнослов’янська традиція: «І дійсно, в тяжких турботах, в спокусах гріховних, в нещастях і змінах долі нашої на землі – єдине заспокоєння правдиве, захист і спасіння ми можемо мати від свого ангела-

охоронця, коли тільки ми самі не віддаємо його від себе своїм недовір'ям, байдужістю і впертістю в гріхах» [8, с.166]. Протестантська проповідь при актуалізації гіпонімів до релігійних концептів, не зважає на релігійний, духовний спектр проблеми, надаючи перевагу морально-етичним нормам поведінки пересічного громадянина суспільства, а не чада Господнього. Відомо, що проповіді східнослов'янської традиції звертаються до духовності пастви, використовуючи здебільшого гіпероніми до релігійних концептів, а також аксиологеми з позитивною конотацією.

Канонічне православ'я не знає «грішка» - є лише гріх [9, с.337]. Ускладнене православне тлумачення передбачає складну побудову ієрархії цінностей у вертикальному спрямуванні, на верхній межі якої – священне. Протестантизм в інтерпретації концепту «гріх» обирає набагато простіший від православ'я шлях, наголошуючи на «побутовому» характері гріха без заглиблення у проблеми світового зла, що породжено гріхом: “Some people believe you must give up everything worthwhile when you become a Christian. They say, “I would be forced to give up my cocktails, my gambling, my worldly companions.” But these are not worthwhile things, they have no real value. Wouldn't it be worthwhile to give up a penny to get a thousand dollars? Wouldn't it be worthwhile to give up a piece of glass to get a diamond? Then how much more worthwhile to give up our worldly indulgences to gain Christ and heaven?” [7, p.112]. Прагматична спрямованість проповіді східнослов'янської традиції полягає в одночасному вживанні різних типів лексем з релігійним компонентом для досягнення максимального ефекту впливу на аудиторію. Тобто, внутрішньотекстовий вимір підпорядковується закону компресії, що передбачає високий ступінь реалізації релігійної семи в одному фрагменті тексту.

Своєрідність православної проповіді значною мірою визначається високим ступенем аксиологічності. Численні та різноманітні аксиологеми, які супроводжують практично всі концепти та їх гіпоніми, а також і церковні реалії, гранично прагнуть до священного. Аксиологеми як з негативною, так і з позитивною конотаціями разом з гіпонімами до релігійних концептів формують ієрархію поцінувань, «тчуть» концепт із релігійно семантичних компонентів, які створюють «образи світового хаосу чи гармонії, «космічної» користі та шкоди» [9, с.336].

Складність у сприйнятті аудиторією атлантичної традиції проповідей східнослов'янської традиції полягає в тому, що більшість текстів базується на таких релігійних концептах, які звернені більше до людської душі, аніж до негативних наслідків поведінки: «Грех есть искажение в нас образа Божия. Грех есть нечистота, прелесть вражия, постыдный плен, скорбь и адская тьма, нравственный хаос, расслабление душевное и телесное, вольный и страшный недуг и, если грешник не раскается, - окаменение сердца и смерть» [10, с.35]. У наведеному прикладі використання лексики з архаїчним, біблійним стилістичним забарвленням («прелесть вражия», «скорбь и адская тьма», «вольный и страшный недуг») – ознака не специфічної етнічної мови або історичності, а ознака релігійності тексту. Це підкреслює вертикальне спрямування проповіді, її особливу мову ієрархічного верху, в якій неможливо вживання засобів побутового дискурсу.

Натомість, протестантська проповідь, користується засобами побутового дискурсу: “Did you ever think of death as your servant? That’s the way it is pictured in our text. It is a servant who comes and says, “I have come to release you into a fuller, better, richer life.” Death is not a servant of the sinner. It means the end of all his joy and the beginning of an eternity of sorrow and bitter agony.” [7, p.48]. Зауважимо, що лексема “sinner” свідчить про належність наведеного фрагменту до релігійного дискурсу.

У східнослов’янській традиції проповідь позначає розмежування сфер профанного й сакрального, зміну ціннісної парадигми, а в атлантичній традиції сфера профанного розглядається з іншої точки зору, у даному випадку, релігійної, що у певному розумінні передбачає лише зміну тематики.

Звернемося до фреймового аналізу текстів проповідей, який передбачає виокремлення зон універсального, специфічного та унікального значень. Зауважимо, що специфічне значення покриває лексеми із семантикою християнського вірування як такого, а унікальне значення – суто культурне та конфесійне значення для кожної із аналізованих культур. Атлантична традиція. Специфіка передачі універсального значення полягає: 1) в актуалізації усього спектру займенникових значень: “we”, “us”, “ours”, “they”, “thine”, “them”, “he”, “him”, “his”, “I”, “my”, “me”, “you”, “yourself”, “your”, “anyone”, “everyone”, “someone”, “the one”, “none”; 2) у використанні контекстуальних синонімів до лексеми “man”, яка носить переважно епізодичний характер: “person”, “child”, “people”, “believer”. Сферу унікальної семантики демонструють: 1) імена вищого сакрального ряду: “God”, “Jesus”, “Son of God”, “Christ”, “Holy Ghost”, “Savior”; 2) біблійні антропоніми: “John”, “Joseph”, “Luke”, “David”; 3) проповідники – представники протестантської деномінації: “Spurgeon”, “Dr. L.R.Scarborough”. Характерним убачається використання лексики з максимально універсальним значенням, наприклад: “every need”, “enterprise”, “money”, “any bank”, “granddaughter”, “wedlock”, “air”, “water”, “flowers”, “sunshine”, “ocean”, “mountains”, “household”, “ambitions”, “humanity”, “family”. Специфічне значення передається за рахунок: 1) введення сакрального інтексту: “my hand”, “life”, “the world”, “love”, “a mouth”, “wisdom”, “community”, “unrighteousness”, “the blood”, “spirits”; 2) обмеження використанням релігійних концептів: “sins”, “forgiveness”, “salvation”, “praying”, “redemption”, “hell”, “church”. Релевантним є наявність адвербіальної лексики універсальної тематики з експліцитно вираженою позитивною конотацією: “generous”, “wonderful”, “precious”, “greater”, “perfect”, “marvelous”, “the ideal”, “human”, “physical”, “the growing”. Залучення сакрального інтексту заповнює зону специфічної семантики: “evil”, “ministering”, “faithful”, “be merciful”, “just”. Аксиологеми семи релігійності займають маргінальну позицію: “divine”, “spiritual”, “praying”.

Східнослов’янська традиція. Універсальна семантика наведена достатньо широко: 1) узагальнено-особовим займенником «ми»; 2) гіпонімічними контекстуальними синонімами до лексеми «людина»: «людина», «братів», «ближнім», «представників», «мужів», «жон», «вельможа», «інтелігенції», «нащадків», «дітей», «онуків». Специфічно релігійна семантика актуалізується за допомогою: 1) антропонімів першого ряду: «апостолів», «учнів», «пророків», «праведників», «святих», «мучеників», «святителів», «пастирів», «патріархів»; 2)

сакрального інтексту: «странники і пришельці», «неправдомовець», «ближнього», «Твоєї», «брати», «розслабленому», «як боги», «людства». Унікальність семантики передається наявністю: 1) онімів вищого сакрального ряду: «Отця Св. Духа», «Господь», «Сина Божого», «Ісуса Христа», «Спасителя», «Звершувач», «Тройця», «Лікар душі», «Пречистой Деве Богородице», «Матерью Воплощенного Слова Божия», «Матери Божией», «Пречистой Деве»; 2) біблійних антропонімів й православних святих: «Пророк Мойсей», «апостол Павло», «Ірод», «зрадник Юда», «ангел Денниця», «Пророк Давид», «Соломон», «Лука», «отець неправди», «Блаженний Антоній», «Св. Григорій Богослов», «Авва Агафон», «Йосиф Аримафейський», «Святитель Димитрій Ростовський», «пророк Даниїл», «князеві Всеволодові», «великомученика Димитрія». Зона універсального значення характеризується тим, що з лексичними одиницями загальноживаної семантики в проповідях частотним убачається й актуалізація гіпонімів до релігійних концептів: 1) негативна семантика - «неправда», «марнославство», «сварки», «незгодам», «заздощам», «ненависті», «темрява», «злоба», «упадок», «невдячність», «задоволення», «наслода»; 2) позитивна семантика - «добро», «серце», «милосердя», «довершеність», «любові», «світлові», «душою», «вірою», «чеснота», «волею», «свободою», «правосуддя», «пошана», «батьківщина». Специфічна семантика реалізується у зверненні до релігійних концептів та їх гіпонімічних еквівалентів: «лукавство», «облуда», «гордість», «милість», «очищення», «покаяння», «прощення», «мученичество», «спасіння», «душі», «образ», «проповіддю», «спокус», «страждань», «благодать», «благочестя». Суто християнська специфіка представлена включенням церковних реалій: «літописи», «Церкви», «Св. Євангелію», «Св. Письмо», «Св. Літургія», «Свв. Таїнства», «Св. Причастя», «воскресіння», «зішестя», «пришестя». Факультативну роль в реалізації специфічної семантики відведено сакральному інтексту: «очищення», «гріхів», «скарб», «користь», «ймення», «камінь», «вилуплення», «цього світу», «пристановища», «хлібом», «душу твою», «престіл свій».

Проповідь як «мовлення в дії», що здійснює діалогічний зв'язок між паствою і Всевишнім, ґрунтується, перш за все, на встановленні ситуативного зв'язку між проповідником та слухачами. Тому логічним постає введення до сильних позицій тексту різноманітних форм звертання. Інваріантною ознакою для будь-якого виду православної проповіді чи-то на пам'ять святих або великомучеників, чи-то проповіді з морально-етичної проблематики, є вживання узагальнено-особового займенника «ми». Іншими словами, узагальнено-особовий займенник «ми» забезпечує дійовість аргументації проповіді, її пафос та діалогічність. Оскільки, православна проповідь передбачає і «самолікування», залучення проповідника до «ми» надає текстові інклюзивного характеру. Виняток становлять проповіді митрополита Антонія Сурозького, ініціальна позиція яких уможлиблює актуалізацію займенника «я», наприклад, «Я хочу сьогодні...», «Я хочу сопоставить...» [11, с.154, 187]. Цей факт пояснюється тим, що проповідник звертається до аудиторії, яка має досвід не жорстко регламентованих проповідей, а скоріше щиросердних бесід. У межах протестантської проповіді проповідник може дистанціюватися від загалу, протиставляючи «я» і «ви». Найбільш очевидним це протиставлення постає у проповідях, де на сильних позиціях актуалізуються негативні релігійні концепти та гіпоніми до них. Порівняймо,

«Багато разів в нашому житті нас нападає страх. Різний буває страх і по-різному ми його переживаємо. Однак, присутність страху ми відчуваємо впродовж цілого нашого життя..., а багатьох з нас він не покидає навіть і наприкінці нашого земного життя» [8, с.96]. Атлантична традиція: “When you come to Christ and take Him as your Saviour and Lord, you confess your sin and forsake it. But the battle has just begun. Satan is going to tempt you on all sides. Every day you will fail the Lord in some way. You will sin in some measure. Then you will need to confess that sin, to pour out your heart to God in penitence.” [7, p.56]. При перекладі в атлантичну традицію перекладач застосовує генералізацію, наприклад, «грішники», «люди», однак, з точки зору включення проповідника звертання радше елімінувати. У випадку актуалізації в сильній позиції тексту гіпонімів з негативною конотацією залучення слухачів залишається, проте елімінації підлягають самі форми звертання.

У протестантській проповіді діалогічність між проповідником і загалом є дистантною і передається опозицією «я» як вибраний і «ви» - решта, одержимі гріхом і дияволом. Православний священник, говорячи «ми», зараховує і себе до грішників, до кола тих, кому адресована проповідь: те, що кажу вам, теж кажу й собі. Протестантська проповідь зберігає цю опозицію аж до фінальної позиції, актуалізуючи, з одного боку, своє «я», боговибраність - “I am filled with the Holy Spirit’s power...” [7, p.61], а з іншого боку, недовершеність «ви», які можуть лише прагнути до мене, але цей шлях безкінечний: “Why do men miss heaven and go to hell? The answer can be summed up in one word. Not because of adultery, not because of murder, not because of theft, not because of drunkenness. Men are lost because of neglect. The opportunity to turn away from sin to Christ is always there but men neglect to take advantage of the opportunity and thus they are forever lost.” [7, p.37]. Протиставлення тут не викликає сумнівів. Більшість текстів свідчать про те, що фінальна позиція протестантської проповіді з огляду на структурно-композиційну і лексико-семантичну організацію успадковує ознаки авторитарного дискурсу.

У православ’ї проповідь оперує релігійними концептами й гіпонімами до них, ведучи паству до сакральних цінностей, а в протестантизмі, зазвичай, релігійні концепти віддзеркалюються у реальному або віртуальному досвіді проповідника. Тобто, оскільки протестантизм не визнає християнських святих, логічним постає припущення про те, що й проповідей на честь святих та великомучеників атлантична традиція не знає. А життя святих, вкрай необхідні для морального вдосконалення людини і тому так широкоживані в текстах проповідей, підміняються уроками з життя сучасних протестантських проповідників. Подвиг святих завжди преображає, він примушує шукати і знаходити в собі дещо, на що можна спиратися і продовжувати шлях, слідуючи їх прикладу мужності та віри.

У протестантизмі згадка про біблійні персонажі (звичайно не про святих) має іншу модальність: не має нічого страшного в тому, що ми грішимо – вони грішили теж: “But”, you say, “I may fall into sin, I may step aside.” David did that. He sinned far more deeply than you will ever sin but God forgave him. He did not cast him aside. God called him “a man after my own heart.” [7, p.38].

Прагматика впливу протестантської проповіді «тут і зараз» обумовлює появу в серединній частині тексту негативних релігійних концептів, так званих імен «нечистої сили». На відміну від східнослов’янської традиції, атлантична традиція

демонструє частотне функціонування аналізованих концептів: “If you say God can save you today with His marvelous salvation and the devil can snatch you away from God tomorrow, you are saying Satan is stronger than God...Do you think He will let one of His children go to hell after all He has done to save him?” [7, p.38]. Для атлантичної традиції диявол постає уособленням усіх гріхів, як гіпероним зла, до якого слід звертатися з метою «заякування» тих, хто не вірить та сумнівається.

У православній проповіді негативні/позитивні гіпоніми інтегруються з біблійними персонажами, які слугують зразками і формують модель поведінки слухачів: «Приложим же нынешнюю евангельскую притчу о богатом и Лазаре (Лк. 16, 19-31) к себе настолько, насколько позволяет нам добрая совесть», «Мы привыкли осуждать фарисея: нам кажется, что сегодняшнее евангелие дает нам на это право – он будто осужден Самим Христом» [10, с.116].

Найвищий ступінь драматичності у проповіді на матеріалі притчі досягається шляхом залучення гіперонімів «нечистої сили»: «И как из разобранного склепа тянет тлением, от запаха которого в ужасе отшатываются любящие жизнь и все живое, так и душа, позволившая смертному греху убить себя, добровольно сдавшаяся в плен человекоубийце-диаволу, по необходимости облачается в темные ризы уныния, издающего смертоносный запах, далеко отгоняющий от нас наших Ангелов хранителей» [10, с.123].

Динаміка функціонування концепту «гріх» та його гіпонімів свідчить про різновекторну трактовку ключових релігійних концептів у зіставних культурах. У порівнянні з православною проповіддю, що тяжіє до сакралізації наративу, протестантська проповідь десакралізується її «доступністю», прагматичністю, що призводить до профанації викладу. І стає зрозумілим, що для православ'я «гріх», так або інакше, веде до розкаяння та каяття, а для протестантизму – лише до визнання провини або помилки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шанский Н.М. и др. Краткий этимологический словарь русского языка. Изд. 2-е испр. и доп. Под ред. чл.-кор. АН СССР С.Г.Бархударова. – М.: «Просвещение», 1971. – 542с.
- 2.Новикова М.А. Семинар по прикладной культурологии. – Симферополь: Таврический национальный университет, 2004. – (в электронном варианте).
- 3.The Concise Oxford Dictionary of English Etymology. Edited by T.F.Hoad. – Oxford, New York: Oxford University Press. – 1998. – 784p.
- 4.New Webster's Dictionary of the English Language: College Edition. – Delhi: Surjeet Pul., 1989. - 1824p.
5. Степанов Ю. Константы: Словар русской культуры: Узд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академический Проект, 2001. – 990с.
6. Рудік І.В. Англomовна проповідь як специфічний вид мовленнєвого акту (фоностилістичне дослідження) – 10.02.04. – Автореф...канд..філол.наук, Одеса, 2005. – 19с.
7. Herschel W. Ford. Simple Sermons on New Testament Texts. – Grand Rapids, Michigan: Baker Book House. – 1992. -109p.
- 8.Проповіді і Євангелії на неділі і свята року//Зібрав і зредагував Прот. Тимофій Міненко. – Том1. – Вінніпег, Канада: Видавнича спілка «Екклесія», 1980. – 224с.
- 9.Марина Новикова. Міфи та місія. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. – 432с.
- 10.Владимир (Сабодан), Митрополит Киевский и всея Украины. Проповеди: в 2т. – К., 1997. – Т.2. – 368с.
- 11.Митрополит Сурожский Антоний. Во имя Отца и Сына и Святого Духа. Проповеди. Изд. второе, доп. – Клин: Фонд «Христианская жизнь», 2001. – 415с.

SUMMARY

The article deals with the linguistic and cultural analysis of the concept “sin” in sermon as a type of text of religious discourse. The concept functioning is revealed on the basis of the sermons representing protestant denomination of Atlantic tradition (USA), and sermons related to Orthodoxy in East-Slavic tradition. The results of linguistic and cultural analysis show the distinctive features of comprehension the concept “sin” in both traditions: for East-Slavic people @sin@ presupposes “an action” or “dead” while for Atlantic tradition – it means “a fault”.